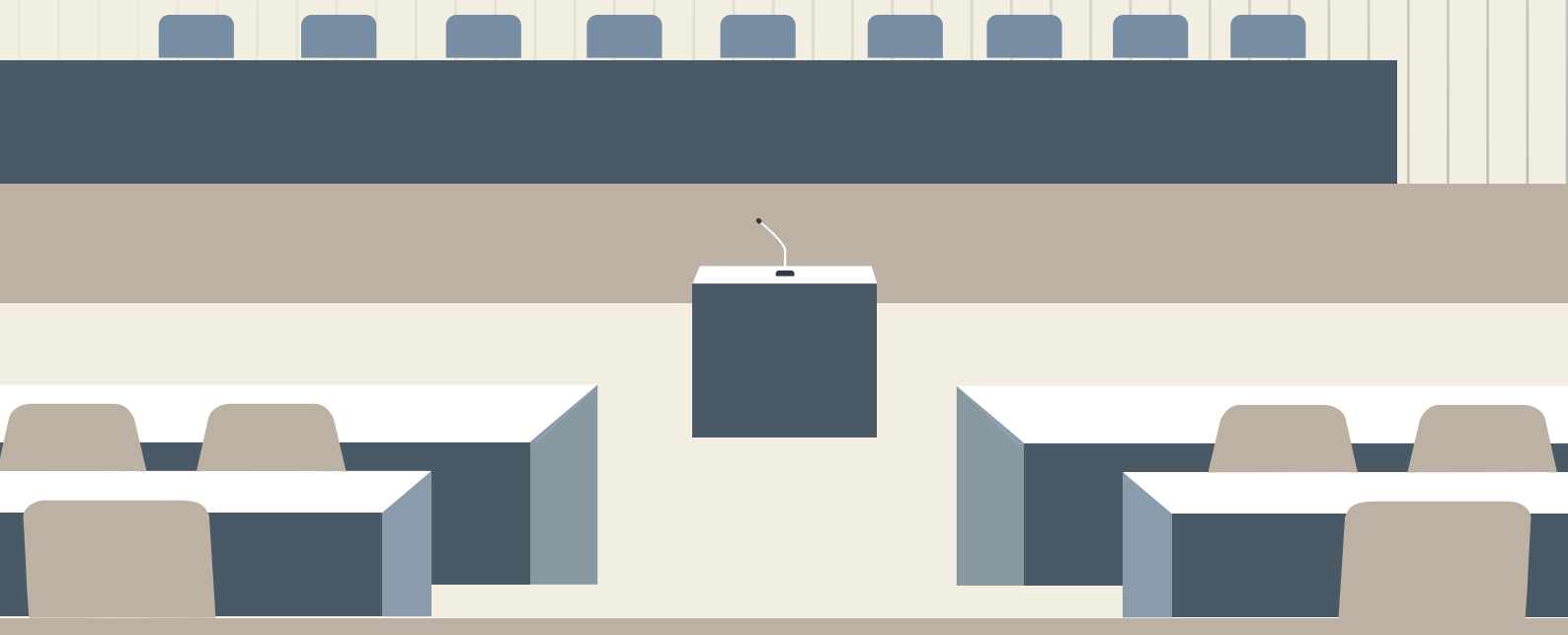

Program obuke i priručnik o postupcima pred Sudom pravde Evropske unije

Kingdom of the Netherlands

ЦЕНТАР ЗА ПРАВНИ
ИСТРАЖУВАЊА И АНАЛИЗИ
CENTER FOR LEGAL RESEARCH AND ANALYSIS

Naslov:

Program obuke i priručnik o postupcima pred Sudom pravde Evropske unije

Izdavač:

Center for Legal Research and Analysis (CLRA), North Macedonia

Autor:

dr Aniel Pahladsingh,
sudija i poverenik pri Holandskom institutu za ljudska prava

Redakcija i stručna saradnja:

Milena Josifovska, CLRA
Martina Zafirovska, CLRA

Grafički dizajn:

Relativ

Mesto i godina izdanja:

Skoplje, 2026.

Ova publikacija je izrađena u okviru projekta „Jačanje regionalne pravosudne saradnje na Zapadnom Balkanu radi efikasnog vođenja postupaka pred Sudom pravde Evropske unije i primene Povelje EU o osnovnim pravima”, koji podržava Kraljevina Holandija. Autori snose isključivu odgovornost za sadržinu publikacije i ona se ni na koji način ne može smatrati izrazom stavova Kraljevine Holandije.

Sadržaj

LISTA SKRAĆENICA	4
SAŽETAK	5
UVOD	7
1. Modul 1 - Uvod u Sud pravde Evropske unije i digitalne resurse	7
1.1 O Sudu pravde Evropske unije	7
2. Modul 2 - Postupak prethodnog odlučivanja	10
2.1 Svrha postupka prethodnog odlučivanja	10
2.2 Jezik	11
2.3 Tri faze	11
3. Modul 3 - Izrada i podnošenje zahteva za prethodno odlučivanje	22
3.1 Zahtev za prethodno odlučivanje	22
3.2 Kako treba sastaviti odluku o upućivanju prethodnog pitanja?	23
3.3 Koje formalnosti moraju biti ispunjene?	23
3.4 Sadržina zahteva za prethodno odlučivanje	23
4. Modul 4 - Hitni postupci i privremene mere	25
4.1 Privremene mere pred Opštim sudom i SPEU	25
4.2 Hitni postupci: PPU i PPA	26
4.3 Izmene nadležnosti za prethodna pitanja u korist Opšteg suda	28
ANEKS DOKUMENTI	31

Lista skraćenica

CELEX	CELEX identifikator
ECLI	Evropski identifikator sudske prakse
EKLJP	Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda
ELI	Evropski identifikator zakonodavstva
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava
EU	Evropska unija
PDV	Porez na dodatu vrednost
PPA	Ubrzani postupak
PPU	Hitni postupak za prethodno odlučivanje
RSS	Sistem za automatsko praćenje i prijem obaveštenja
SPEU	Sud pravde Evropske unije
UEU	Ugovor o Evropskoj uniji
UFEU	Ugovor o funkcionisanju Evropske unije

Sažetak

Kontinuirano pravosudno obrazovanje od ključnog je značaja za unapređenje znanja i vještina sudija, tužilaca i pravnih praktičara, za podsticanje promene u načinu razmišljanja i za njihovo osposobljavanje da koriste sudsku praksu Suda pravde Evropske unije i da Povelju praktično primenjuju u nacionalnim pravnim okvirima.

Regionalni projekat „Jačanje regionalne pravosudne saradnje na Zapadnom Balkanu radi efikasnog vođenja postupaka pred Sudom pravde Evropske unije i primene Povelje EU o osnovnim pravima“, koji podržava Kraljevina Holandija, ima za cilj jačanje kapaciteta pravosudnih aktera u Severnoj Makedoniji, Crnoj Gori, Srbiji i Albaniji za efikasnu primenu prava EU i Povelje EU o osnovnim pravima u periodu koji prethodi njihovom budućem pristupanju Evropskoj uniji.

Posebni ciljevi projekta su: (i) jačanje regionalne saradnje; (ii) razmena znanja o zajedničkim izazovima i rešenjima u vezi sa Poveljom EU i postupcima pred Sudom pravde Evropske unije; i (iii) jačanje kapaciteta pravosuđa za postupke pred Sudom pravde Evropske unije i za primenu Povelje EU.

Ovaj izrazito praktičan kurs pružiće učesnicima napredno razumevanje postupka prethodnog odlučivanja pred Sudom pravde Evropske unije (SPEU). Poznavanje sudske prakse SPEU od suštinskog je značaja za uspešan dijalog između nacionalnog suda i SPEU.

Kroz praktične primere i diskusiju o sudskoj praksi, učesnici će steći uvid u radnje i postupke koji se mogu voditi pred Sudom pravde Evropske unije.

U Modulu 1 objašnjavaju se sledeće teme:

- a) opšti uvod u rad Suda pravde Evropske unije i Opšteg suda, uključujući nadležnost SPEU;
- b) internet stranice CURIA i EUR-Lex i način pronalaženja informacija o presudama, mišljenjima, predmetima u toku pred SPEU i drugim relevantnim dokumentima za nacionalne sudije, kao što su Preporuke nacionalnim sudovima u vezi sa pokretanjem postupka prethodnog odlučivanja;
- c) različite vrste postupaka pred SPEU i Opštim sudom.

U Modulu 2 objašnjavaju se sledeće teme:

- a) obuhvat člana 267 Ugovora o funkcionisanju Evropske unije i nadležnost SPEU u pogledu prava EU;
- b) jezički režim;
- c) tri faze postupka prethodnog odlučivanja pred SPEU:

1. Prva faza: nacionalni sud može, a u određenim slučajevima mora, da uputi pitanje SPEU radi razjašnjenja tumačenja prava EU.
 - a) Uloga najvišeg nacionalnog suda i nižih sudova u postupku prethodnog odlučivanja: kada nacionalni sud može, odnosno mora ako pravni lek nije dostupan, da uputi pitanje ako je odluka o pravu EU neophodna za donošenje presude.
 - b) Primena kriterijuma CILFIT: procena da li postoji *acte clair* ili *acte éclairé*, što određuje potrebu da nacionalni sud uputi pitanja SPEU.
 - c) Odbijanje nacionalnog suda da uputi pitanje i obaveza obrazlaganja u presudi, prema sudskoj praksi SPEU i ESLJP.
 - d) Uloga stranaka u nacionalnom postupku i postupku prethodnog odlučivanja.
 - e) Uloga nacionalnog suda u postupku prethodnog odlučivanja.
2. Druga faza: SPEU odlučuje kako treba tumačiti relevantno pravo Unije.
3. Treća faza: SPEU vraća predmet nacionalnom sudu radi odlučivanja o meritumu predmeta.

U Modulu 3 objašnjavaju se sledeće teme:

- a) Upućivanje prethodnog pitanja – praktična razmatranja pri upućivanju;
- b) Preporuke nacionalnim sudovima u vezi sa pokretanjem postupka prethodnog odlučivanja;
- c) Uloga nacionalnog suda nakon presude SPEU.

U Modulu 4 objašnjavaju se sledeće teme:

- a) Privremene mere pred SPEU i Opštim sudom;
- b) Ubrzani postupci: PPA, PPU i davanje prednosti;
- c) Opšti sud i nadležnost za prethodno odlučivanje.

Metodologija kursa/ključne karakteristike

- » Kurs će voditi pravni eksperti koji će razmatrati ključne teme, ilustrovane primerima i predmetima iz parnične i procesne prakse.
- » Fokus je na isprepletanosti evropskog i nacionalnog prava u zajedničkom pravnom poretku. Predavači obučavaju učesnike o uticaju i neposrednom dejstvu prava EU.
- » SPEU je objavio preporuke, dostupne na internet stranici CURIA, koje služe kao metodologija za upućivanje pitanja.
- » Predavanja će objasniti internet stranicu SPEU (CURIA) i šta se na njoj može pronaći, uključujući presude, mišljenja, predmete u toku, konačne nacionalne presude, istraživanja i izveštaje centra znanja.
- » U posebnom dokumentu za učesnike biće podeljene praktične smernice o formulisanju prethodnih pitanja za SPEU.
- » Sve sesije biće praćene vremenom za pitanja i odgovore, razmenu ideja i diskusiju, tokom koje će učesnici imati priliku da podelje svoja profesionalna iskustva.

Uvod

Postupak prethodnog odlučivanja uređen je članom 267 Ugovora o funkcionisanju Evropske unije (UFEU) i podstiče jedinstveno tumačenje i primenu prava EU u svim državama članicama EU, tako što sudovima država članica omogućava da pred SPEU iznesu pitanja o tumačenju prava EU radi donošenja prethodne odluke, kada je odluka SPEU neophodna da bi oni mogli da donesu presudu.

Zbog toga, kada se pojave pitanja u vezi sa tumačenjem prava EU, nije na nacionalnim krivičnim sudovima da ih sami rešavaju. Tumačenje direktiva, Povelje EU o osnovnim pravima, drugih relevantnih načela, kao i eventualnih praznina u zakonodavnom okviru EU, rešava SPEU kroz prethodne odluke o pitanjima koja mu upute sudovi država članica u skladu sa članom 267 UFEU.

1. Modul 1 - Uvod u Sud pravde Evropske unije i digitalne resurse

Ciljevi učenja

Do kraja ovog modula učesnici treba da budu u stanju:

- Da razumeju ulogu i strukturu Suda pravde Evropske unije i Opšteg suda;
- Da razlikuju glavne vrste postupaka pred SPEU;
- Da koriste CURIA i EUR-Lex radi identifikovanja relevantne sudske prakse i dokumenata EU;
- Da identifikuju ključne izvore relevantne za postupke prethodnog odlučivanja.

1.1 O Sudu pravde Evropske unije

Sud pravde Evropske unije (SPEU) je pravosudna institucija Evropske unije.

To je institucija koju čine dva suda:

1. Sud pravde;
2. Opšti sud.

Sud primenjuje i tumači pravo EU. On obezbeđuje da institucije EU i države članice poštuju to pravo. Sud pruža jedinstveno tumačenje prava EU kako bi se ono primenjivalo na isti način širom Evropske unije.

1.1.1 Šta Sud radi?

Sud pravde Evropske unije osnovan je 1952. godine. Njegova misija je primena i tumačenje prava EU.

Sud:

- preispituje da li su odluke i propisi EU zakoniti;
- obezbeđuje da države članice i institucije EU poštuju te propise;
- kada nacionalni sud nije siguran kako treba tumačiti pravo EU ili ima sumnje u valjanost akta EU, odgovara na pitanja tog nacionalnog suda kako bi pravna situacija bila jasnija.

1.1.2 Ključne funkcije i vrste predmeta u nadležnosti SPEU

1. Prethodne odluke: odgovaranje na pitanja nacionalnih sudova o tumačenju ili valjanosti prava EU radi obezbeđivanja dosledne primene.
2. Tužbe za poništaj: proglašavanje akata EU nezakonitim ako povređuju ugovore EU ili osnovna prava.
3. Tužbe zbog propuštanja: odlučivanje o tome da li su institucije EU propustile da postupaju kada su bile dužne.
4. Tužbe zbog neispunjenja obaveza, odnosno postupci zbog povrede prava EU: obezbeđivanje da države članice poštuju pravo EU; najčešće ih pokreće Evropska komisija.
5. Žalbe: postupanje isključivo o pravnim pitanjima protiv presuda koje je doneo Opšti sud.

1.1.3 Ključni zadaci i nadležnosti Opšteg suda

1. Tužbe za poništaj: razmatra tužbe za poništaj ili zbog propuštanja koje fizička ili pravna lica podnose protiv institucija, agencija ili tela EU.
2. Pravo konkurencije i trgovinsko pravo: postupa u predmetima koji se odnose na konkurenciju, državnu pomoć, trgovinu i intelektualnu svojinu, na primer žigove.
3. Tužbe država članica: razmatra tužbe koje države članice podnose protiv Evropske komisije ili Saveta u posebnim oblastima, kao što su državna pomoć ili damping.
4. Predmeti naknade štete: odlučuje u predmetima u kojima se traži naknada štete koju su prouzrokovale institucije EU.
5. Prethodne odluke: postupa po određenim zahtevima za prethodno odlučivanje prenetim sa Suda pravde, na primer u oblastima PDV-a i carina.

1.1.4 Internet stranice CURIA

Internet stranica CURIA zvanični je portal Suda pravde Evropske unije. Omogućava pristup sudskoj praksi, postupcima i platformi e-Curia za elektronsko podnošenje zapažanja.

Link: <https://curia.europa.eu/site/>

- Praćenje predmeta: baza sudske prakse sadrži sve zahteve, presude i pravne dokumente.

Link: https://curia.europa.eu/site/jcms/d2_5106/en/case-tracking-publicly-available-information

- e-Curia: aplikacija za elektronsku razmenu dokumenata, obavezna za određene postupke i besplatna.
- Informacije o tome kako SPEU funkcioniše: https://curia.europa.eu/site/jcms/d2_5108/en/how-the-procedure-works
- Rasprave: važnije rasprave i objave presuda prenose se uživo na internet stranici.

1.1.5 Internet stranica EUR-Lex

EUR-Lex je zvanična onlajn baza prava Evropske unije, koja pruža besplatan pristup pravnim dokumentima na sva 24 službena jezika EU i ažurira se svakodnevno. Njome upravlja Kancelarija za publikacije Evropske unije i obuhvata širok spektar informacija, od osnivačkih ugovora do nacionalnih mera transpozicije.

- Pravo EU: ugovori, uredbe, direktive, odluke.
- Sudska praksa: dokumenti Suda pravde Evropske unije, uključujući presude, rešenja i mišljenja opštih pravobranilaca.
- Pripremni dokumenti: zakonodavni predlozi, izveštaji, zelene i bele knjige.
- Postupci donošenja prava EU: vremenski tok i detaljne informacije o fazama zakonodavnih postupaka, od predloga do usvajanja.
- Međunarodni sporazumi.

1.1.6 Ključne karakteristike i funkcionalnosti

- CELEX brojevi: svaki dokument ima jedinstveni CELEX identifikator, nezavisan od jezika.
- ELI/ECLI identifikatori: podržava Evropski identifikator zakonodavstva (ELI) i Evropski identifikator sudske prakse (ECLI) radi preciznog pronalaženja dokumenata.
- Višejezični prikaz: omogućava istovremeni prikaz do tri jezičke verzije dokumenta.
- Napredna pretraga i obaveštenja: nudi brzu, naprednu i ekspertsku pretragu, uključujući logičke operatore, i registrovanim korisnicima omogućava čuvanje pretraga i primanje RSS obaveštenja.
- Pristup N-Lex-u: povezuje se sa platformom N-Lex radi pristupa nacionalnom pravu.

Ključna preporuka

Postupak prethodnog odlučivanja zasniva se na saradnji između nacionalnih sudova i SPEU i ima za cilj da obezbedi jedinstveno tumačenje i primenu prava EU u svim državama članicama.

2. Modul 2 - Postupak prethodnog odlučivanja

Ciljevi učenja

Do kraja ovog modula učesnici treba da budu u stanju:

- Da razumeju svrhu i faze postupka prethodnog odlučivanja;
- Da identifikuju kada nacionalni sud može ili mora da uputi pitanja SPEU;
- Da primene kriterijume CILFIT u praksi;
- Da razumeju uloge nacionalnih sudova, stranaka i SPEU tokom postupka.

2.1 Svrha postupka prethodnog odlučivanja

U 2025. godini rešena su 774 predmeta:

- 561 postupak prethodnog odlučivanja, uključujući 3 hitna postupka prethodnog odlučivanja;
- 51 direktna tužba, uključujući 38 utvrđenih povreda obaveza protiv 20 država članica;
- 5 presuda kojima je utvrđeno „dvostruko neispunjenje obaveza“;
- 156 žalbi protiv odluka Opšteg suda, uključujući žalbe u kojima je odluka Opšteg suda ukinuta.

Prosečno trajanje postupka:

- 16,7 meseci.

Prosečno trajanje hitnih postupaka prethodnog odlučivanja (PPU):

- 3,4 meseca.

Broj predmeta u toku na dan 31. decembra 2025. godine:

- 1322 predmeta.

2.1.1 Glavne oblasti kojima se SPEU bavio u 2025. godini

Oblast	Broj predmeta
Prostor slobode, bezbednosti i pravde	142
Državna pomoć i konkurencija	132
Ekonomska i monetarna politika	111
Sloboda kretanja i poslovnog nastanjivanja – unutrašnje tržište	106
Zaštita potrošača	95
Zajednička spoljna i bezbednosna politika	79
Usklađivanje zakonodavstava	76
Životna sredina	63
Socijalna politika	52
Saobraćaj	47

- Ova statistika odražava značaj postupka prethodnog odlučivanja za pravni sistem Evropske unije. Pravo EU funkcioniše kroz sistem „decentralizovanog” sprovođenja, u kome su nacionalni sudovi primarni pokretači poštovanja prava EU.
- Međutim, nije na nacionalnim sudovima da sami utvrđuju preciznu prirodu prava i obaveza koje proizlaze iz akata EU. Tumačenje Ugovora, direktiva i drugih akata EU pripada SPEU.
- U decentralizovanom pravosudnom sistemu EU, postupak prethodnog odlučivanja predstavlja sredstvo za unapređenje pravnog jedinstva i razvoj prava EU, stvaranjem mogućnosti za dijalog između nacionalnih sudova i SPEU.
- SPEU ne može tumačiti nacionalno pravo (predmet C-6/64, Costa protiv ENEL). Ako nacionalni sud formuliše pitanje tako da od SPEU ipak zahteva da odluči o valjanosti nacionalnog prava, Sud EU može se proglasiti nenadležnim.
- Pored toga, SPEU odgovara samo na prethodna pitanja koja se odnose na stvarni spor. Čisto hipotetički predmeti, ma koliko bili zanimljivi, SPEU ne razmatra (na primer, predmet C-83/91, Meilicke, ili C-156/23, Ararat).

2.2 Jezik

- Važna karakteristika postupka je jezik predmeta.
- Mogućnost pokretanja sudskog postupka na jeziku koji razumete i mogućnost čitanja sudskih presuda osnovni su delovi demokratije i vladavine prava.
- Radni jezik SPEU je francuski i SPEU prevodi sve dokumente na francuski. Međutim, svaki predmet ima i svoj „jezik predmeta”.
- U postupcima po zahtevu za prethodnu odluku, jezik predmeta je jezik suda ili tribunala koji je uputio zahtev. To strankama u postupku pred nacionalnim sudom omogućava da pismena i usmena izjašnjenja daju na tom jeziku.

Sud pravde stoga radi na sva 24 službena jezika EU. Sva komunikacija sa strankama obavlja se na jeziku predmeta.

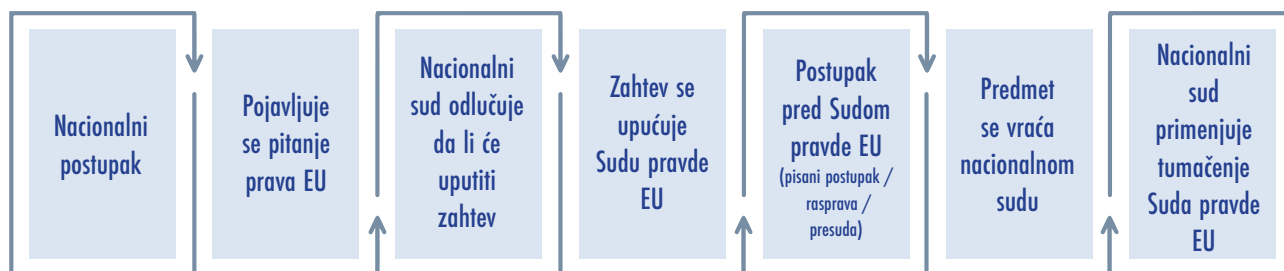
U direktnim tužbama, jezik predmeta je jezik koji izabere tužilac. Ako je tužena strana država članica EU, to mora biti jedan od službenih jezika te države.

U žalbenom postupku, jezik predmeta je jezik na kome je doneta presuda Opšteg suda.

2.3 Tri faze

SPEU je izdao skup preporuka upućenih nacionalnim sudovima u vezi sa pokretanjem postupaka prethodnog odlučivanja („Preporuke”). Ovaj dokument oslanja se na Preporuke, Poslovnik SPEU („Poslovnik”), sudsku praksu i druge izvore, kako bi praktičarima pružio praktičan pregled postupka prethodnog odlučivanja.

Kada se pred nacionalnim sudom nađe predmet koji otvara pitanje tumačenja prava EU, nacionalni sud može, a u određenim slučajevima mora, da uputi pitanje SPEU radi razjašnjenja tumačenja prava EU („Prva faza”). SPEU zatim odlučuje kako treba tumačiti relevantno pravo Unije („Druga faza”) i vraća predmet nacionalnom sudu da odluči o meritumu („Treća faza”). Svaka od ovih faza razmatra se u nastavku.

2.3.1 Ključne karakteristike postupka prethodnog odlučivanja

- Da bi upućivanje bilo moguće, mora postojati pitanje prava EU o kome je odluka SPEU neophodna kako bi nacionalni sud mogao da donese presudu.
- Prosečno vreme za dobijanje odluke po zahtevu za prethodno odlučivanje iznosi 15–18 meseci.
- Hitni postupak (PPU) dostupan je na osnovu člana 267 UFEU, četvrti stav, i članova 107–114 Poslovnika SPEU. Primeniće se kada je lice lišeno slobode, a odluka SPEU može uticati na odluku o zadržavanju, ili kada su u pitanju prava dece. Nacionalni sud mora zatražiti primenu postupka i obrazložiti razloge.
- Nacionalni sud ima pravo, na osnovu člana 267 UFEU, da uputi pitanje u bilo kom trenutku nacionalnog postupka; svako pravilo nacionalnog prava koje to sprečava mora ostati neprimenjeno.
- Pored redovnih sudova, pitanje može uputiti i istražni sudija; javni tužilac, međutim, ne može.
- Sudovi poslednje instance povređuju član 6 EKLJP i član 267 UFEU u vezi sa članom 47 Povelje EU ako ne obrazlože odbijanje da upute pitanje prava EU SPEU. Ustavni sudovi u pojedinim državama, na primer u Nemačkoj i Sloveniji, takođe smatraju odbijanje upućivanja pitanja prava EU SPEU povredom ustavnog prava na zakonitog sudiju. Dostupnost individualne ustavne žalbe ustavnom sudu ne smatra se daljim pravnim lekom, pa je vrhovni sud dužan da uputi pitanje SPEU ako pitanje nije *acte clair* ili *acte éclairé*.

2.3.2 Prva faza postupka: pred nacionalnim sudom

2.3.2.1 Kada je korisno tražiti upućivanje prethodnog pitanja?

Nacionalni sudovi imaju obavezu da primenjuju prava iz prava EU koja imaju neposredno dejstvo i da ostave neprimenjenim nacionalno pravo i praksu koji mogu biti suprotni tim pravima. Prvi cilj okrivljenog jeste da nacionalni sud ne primeni nacionalno zakonodavstvo ili praksu koji su u suprotnosti sa pravom EU i da neposredno primeni povoljnija pravila EU. U tom pogledu, stranke moraju pokazati da je pravo EU jasno i da se primenjuje na njihov predmet. Ponekad je korisno ubediti sud u jasno značenje odredbe prava EU korišćenjem stranih presuda koje toj odredbi daju isto značenje. Tek kada nacionalni sud nije spreman da tumači pravo EU na način koji predlaže okrivljeni, traženje upućivanja pitanja može postati korisno. U tom trenutku neophodno je pokazati nacionalnom sudu da postoji pitanje ili sumnja u pogledu tačnog značenja prava EU i da to pitanje mora rešiti SPEU.

Ovlašćenje da se uputi prethodno pitanje pripada isključivo nacionalnom sudu, bez obzira na to da li su stranke to tražile u glavnom postupku. Procena neophodnosti upućivanja prethodnog pitanja i njegove relevantnosti spada u isključivu nadležnost nacionalnog suda pred kojim se vodi spor.

2.3.2.2 Ko podnosi zahtev?

- Stranke u postupku pred nacionalnim sudom ne podnose zahtev neposredno SPEU.
- Odluka o tome da li će se uputiti pitanje SPEU pripada isključivo nacionalnom sudu.
- Nacionalni sudovi svih instanci imaju diskreciono pravo da upute pitanje SPEU, a viši sud ne može sprečiti niži sud da uputi pitanje. Isto tako, ne postoji zahtev da stranke prihvate upućivanje pitanja.
- „Svaki sud” države članice može postaviti takvo pitanje. SPEU je prihvatao pitanja i od ad hoc tela. Ako se pitanje prava EU pojavi pred sudom protiv čijih odluka ne postoji pravni lek, pitanje se mora uputiti.
- Samo „sudska tela” država članica nadležna su da upućuju pitanja radi prethodnog odlučivanja. Taj pojam nije definisan u Ugovoru, ali je Sud u svojoj praksi, naročito u predmetu C-54/96, Dorsch, formulisao kriterijume na osnovu kojih se može utvrditi da li je reč o sudskom telu; videti i predmet C-115/22. Ti kriterijumi su:
 1. da je telo osnovano zakonom, da ima trajni karakter i obaveznu nadležnost;
 2. da primenjuje pravna pravila i odlučuje nakon kontradiktornog postupka, pri čemu mora biti nezavisno.

Arbitri ne ispunjavaju ove kriterijume (predmet C-102/81, Nordsee), kao ni upravna tela koja odlučuju po upravnim žalbama (predmet C-24/92, Corbiau). Ona ne mogu upućivati pitanja Sudu EU radi prethodnog odlučivanja.

2.3.2.3 U kojim okolnostima se zahtev može podneti?

- Kada postoji pitanje tumačenja prava EU, nacionalni sud mora utvrditi da li je prethodna odluka SPEU neophodna da bi mogao da donese presudu. To je slučaj, na primer, kada postojeća sudska praksa SPEU ne pruža potrebne smernice o tome kako primeniti odredbu prava EU na novu činjeničnu situaciju.
- SPEU ne odgovara na hipotetička pitanja, pa je važno da razjašnjenje bude neophodno da bi nacionalni sud odlučio u postupku.
- Pitanja o tumačenju prava EU koja uputi nacionalni sud u činjeničnom i zakonodavnom kontekstu koji je taj sud odgovoran da definiše uživaju pretpostavku relevantnosti.
- SPEU može odbiti da odluči o pitanju koje je uputio nacionalni sud samo kada je sasvim očigledno da traženo tumačenje prava EU nema veze sa stvarnim činjenicama glavnog postupka ili njegovim predmetom, kada je problem hipotetički ili kada Sud nema činjenični ili pravni materijal potreban da pruži koristan odgovor na postavljena pitanja.
- Prema članu 267 UFEU, SPEU je nadležan da donosi prethodne odluke o tumačenju Ugovora i sekundarnog prava, uključujući direktive EU o procesnim pravima. Važno je napomenuti da nacionalni sud ne može formulisati pitanja zasnovana samo na Povelji. Pitanja moraju upućivati na pravo EU.

Reč opreza

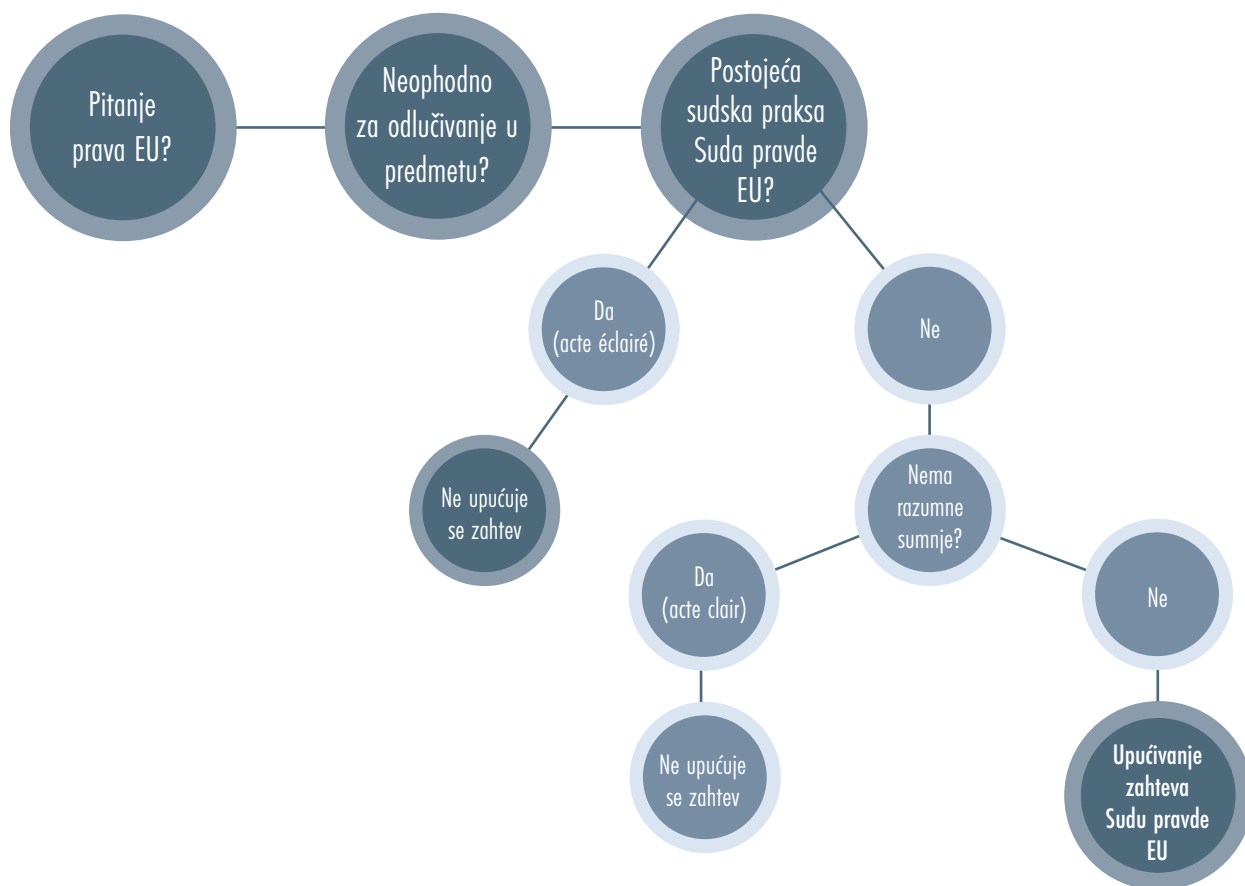
Upućivanje prethodnog pitanja možda nije preporučljivo kada postoji sukob između individualnog interesa okrivljenog i cilja strateškog postupanja koji se želi postići upućivanjem. Između ostalog, treba uzeti u obzir da postupak po prethodnom pitanju može trajati duže od godinu dana i da odlaže ishod predmeta koji bi se inače mogao rešiti brže. To je naročito važno kada je okrivljeni lišen slobode.

2.3.2.4 Kako se pitanja određuju?

- Nacionalni sud sastavlja pitanje koje se upućuje. Nakon što utvrdi da je prethodna odluka neophodna, nacionalni sud može pozvati stranke da daju predloge o pitanjima koja treba postaviti. To strankama pruža važnu priliku da utiču na način na koji će pitanja biti oblikovana pred SPEU.
- Konačno, nacionalni sud određuje konačni oblik i sadržinu zahteva.

2.3.2.5 Da li je postupak prethodnog odlučivanja opcionalan ili obavezan?

Odluka o upućivanju pitanja SPEU uglavnom je u diskreciji nacionalnog suda. Isključivo je na nacionalnom sudu pred kojim se vodi spor i koji mora preuzeti odgovornost za kasniju sudsku odluku da, u svetlu posebnih okolnosti predmeta, utvrdi i potrebu za prethodnom odlukom kako bi mogao da donese presudu i relevantnost pitanja koja upućuje SPEU.

2.3.2.6 Da li postoji pravo na odluku o prethodnom pitanju kada je reč o tumačenju prava EU?

Prema članu 267 stav 3 UFEU, nacionalni sud poslednje instance mora zatražiti od SPEU prethodnu odluku kada postoji stvarno pitanje tumačenja.

Kriterijumi CILFIT potiču iz ključnog predmeta iz 1982. godine Srl *CILFIT protiv Ministarstva zdravlja* (283/81), kojim su utvrđeni uslovi pod kojima je nacionalni sud poslednje instance oslobođen obaveze da Sudu pravde Evropske unije uputi pitanja prava EU.

2.3.2.7 Tri glavna CILFIT izuzetka

1. **Nerelevantno pitanje:** odgovor na pitanje prava EU ne može ni na koji način uticati na ishod predmeta.
2. **Acte éclairé**, odnosno već razjašnjena sudska praksa: pitanje je materijalno istovetno pitanju o kome je SPEU već odlučio u sličnom predmetu ili je ustaljena sudska praksa već rešila pravno pitanje.
3. **Acte clair**, odnosno očigledno tumačenje: pravilna primena prava EU toliko je očigledna da ne ostavlja prostor za razumnu sumnju.

Izuzetak	Značenje	Da li je upućivanje potrebno
Nerelevantno pitanje	Pravo EU nije neophodno za odlučivanje u predmetu	Ne
<i>Acte éclairé</i>	Pitanje je već razjašnjeno sudskom praksom SPEU	Ne
<i>Acte clair</i>	Pravilno tumačenje ne ostavlja razumnu sumnju	Ne

U presudi SPEU iz 2021. godine u predmetu *Consorzio Italian Management* (C-561/19), Sud je potvrdio i razjasnio ove kriterijume:

1. **Obaveza obrazlaganja:** iako sudovi poslednje instance imaju diskreciono pravo da ne upute pitanje, sada imaju strogu obavezu da objasne zašto smatraju da se primenjuje izuzetak, odnosno zašto je pitanje *acte clair* ili *acte éclairé*.
1. **Provera jezika:** sudovi ne moraju ispitivati svaku jezičku verziju, ali moraju razmotriti razlike kojih su svesni ili koje su im predložene.
1. **Razlike u praksi nižih sudova:** sama činjenica da je niži sud pravo tumačio drugačije ne znači nužno da vrhovni sud ne može smatrati pitanje *acte clair*, pod uslovom da sprovede potrebnu analizu.

2.3.2.8 Obrazloženje u presudi kada nacionalni sud ne upućuje pitanje

Sudovi poslednje instance povređuju član 6 EKLJP ako ne obrazlože odbijanje da upute pitanje prava EU SPEU (ESLJP, 9. oktobar 2013, *Dhahbi protiv Italije, predstavka br. 17120/09*). Pored toga, u više država članica obaveza suda poslednje instance da uputi pitanje dodatno je ojačana ustavnom garancijom, koja pogođenoj strani omogućava da se obrati ustavnom sudu zbog proizvoljnog odbijanja upućivanja.

U presudi Suda u predmetu C-767/23, *Remling*, istaknuto je da nacionalni sud poslednje instance uvek mora navesti razloge za odbijanje da Sudu pravde uputi pitanja radi prethodnog odlučivanja.

Čak i kada je takvom sudu dopušteno da odbaci pravna sredstva sa sažetim obrazloženjem, on u svakom slučaju mora konkretno i posebno navesti razloge zbog kojih se primenjuje jedan od izuzetaka od obaveze upućivanja prethodnog pitanja.

U ovom predmetu Sud je morao da odluči o usklađenosti sa pravom EU mogućnosti koju nizozemsko pravo daje vrhovnom sudu da žalbu odbaci isključivo na osnovu sažetog obrazloženja. Takvo zakonodavstvo imalo je za cilj, u interesu dobrog upravljanja pravosuđem, da skрати trajanje sudskih postupaka i omogući tom sudu da više vremena posveti važnim predmetima. Nakon što je naglasio osnovnu ulogu postupka prethodnog odlučivanja uopšte i obaveze upućivanja pitanja posebno za pravosudni sistem EU, Sud podseća da vrhovni sud ima obavezu upućivanja prethodnog pitanja, koje može biti oslobođen samo u tri situacije: kada je pitanje prava EU nerelevantno; kada je odredbu prava EU Sud već protumačio; ili kada je tumačenje prava EU toliko očigledno da ne ostavlja prostor za razumnu sumnju. Kada vrhovni sud smatra da je u jednoj od te tri situacije, mora obrazložiti odbijanje da uputi predmet Sudu i, u svakom slučaju, konkretno i posebno navesti razloge zbog kojih, po njegovom mišljenju, nema potrebe za upućivanjem. Takav sud se može pozvati na razloge koje je naveo niži sud u istom sporu, pod uslovom da je niži sud objasnio zašto predmet spada u jednu od tri navedene situacije.

2.3.2.9 Obavezno upućivanje: valjanost prava EU

U predmetu Foto-Frost protiv Hauptzollamt Lübeck-Ost (predmet 314/85), SPEU je utvrdio da nacionalni sudovi nemaju ovlašćenje da akte institucija EU proglase nevažećim. Ako nacionalni sud sumnja u valjanost mere EU, mora uputiti pitanje SPEU na osnovu člana 267 UFEU, čime se obezbeđuje jedinstvena primena.

2.3.2.10 Ključni aspekti doktrine Foto-Frost

1. **Isključiva nadležnost:** SPEU ima isključivo ovlašćenje da akt Unije proglasi nevažećim.
2. **Obaveza upućivanja:** čak i niži sudovi, a ne samo sudovi poslednje instance, moraju uputiti pitanja o valjanosti SPEU ako smatraju da su argumenti protiv valjanosti mere osnovani.
3. **Preventivna uloga:** presuda obezbeđuje da se pravo EU ne primenjuje nedosledno u različitim državama članicama.
4. **Izuzetak, privremene mere:** u veoma uskim okolnostima, nacionalni sudovi mogu odrediti privremene mere radi privremenog obustavljanja akta EU dok čekaju odluku SPEU, pod uslovom da upute pitanje o valjanosti.

Foto-Frost je ključan za očuvanje „potpunog sistema pravnih lekova” u pravu EU i zahteva da svaki izazov valjanosti mere EU bude rešen preko SPEU, a ne pred domaćim sudom.

- Sudovi poslednje instance povređuju član 6 EKLJP i član 47 Povelje EU ako ne obrazlože odbijanje da upute pitanje prava EU SPEU.
- Pored toga, u više država članica obaveza suda poslednje instance da uputi pitanje dodatno je ojačana ustavnom garancijom, koja pogođenoj strani omogućava da se obrati ustavnom sudu zbog proizvoljnog odbijanja upućivanja.

2.3.2.11 Ako najviši nacionalni sud ne uputi pitanje SPEU: posledice i rizici?

- Sumnje nižih sudova ne obavezuju najviši sud da uputi prethodno pitanje. Međutim, kada postoji rizik različite sudske prakse unutar Unije, najviši sud je dužan da uputi prethodno pitanje Sudu. To je slučaj kada su sudska tela u različitim državama članicama više puta upućivala pitanja SPEU u vezi sa istom temom (predmet C-160/14, J.F. Ferreira da Silva e Brito i drugi).
- Ako sam najviši nacionalni sud nema sumnje u pogledu pravilnog tumačenja pravila EU, nije dužan da čeka odgovore SPEU na pitanja drugog sudije niti da sam postavlja pitanja (predmet C-197/14, X i Van Dijk).
- U predmetu C-416/17, SPEU je utvrdio da je francuski Conseil d'État povredio pravo Unije time što nije uputio pitanja o slobodnom kretanju kapitala radi prethodnog odlučivanja, uprkos sumnjama u pogledu tumačenja.
- Predmet se odnosio na to da li poreski tretman francuskih matičnih društava koja primaju dividende od stranih zavisnih društava, kako ga je primenio Conseil d'État, povređuje članove 49 UFEU, slobodu poslovnog nastanjivanja, i 63 UFEU, slobodno kretanje kapitala. Komisija je pokrenula postupak zbog povrede obaveza na osnovu toga što je:
 1. Conseil d'État primenio francusko poresko pravo na način kojim je zanemario prethodne odluke SPEU o tumačenju članova 49 i 63 UFEU u tom kontekstu;
 2. Propustivši da uputi prethodno pitanje kada je očigledno imao sumnje u pogledu pravilnog tumačenja sudske prakse SPEU o toj temi, Conseil d'État povredio treći stav člana 267 UFEU.
- Ako najviši nacionalni sud ne uputi prethodna pitanja SPEU iako je to mogao biti dužan, to može dovesti do odgovornosti države, pod uslovom da su ispunjeni strogi kriterijumi iz presude Köbler.

2.3.2.12 Kriterijumi za odgovornost države: predmet C-224/01 Gerhard Köbler protiv Republike Austrije

U skladu sa ustaljenom sudskom praksom, SPEU je utvrdio tri uslova koji su neophodni i dovoljni da bi država odgovarala za povrede prava Unije koje joj se mogu pripisati.

Ti uslovi, koji se primenjuju i kada nacionalni sud poslednje instance povredi pravilo prava Zajednice, jesu:

1. povređeno pravno pravilo mora biti namenjeno dodeljivanju prava pojedincima;
2. povreda mora biti dovoljno ozbiljna;
3. mora postojati neposredna uzročna veza između povrede obaveze koja tereti državu i pretrpljene štete.

2.3.3 Druga faza postupka: pred SPEU

Ključne faze postupka pred SPEU:

2.3.3.1 Odluka o hitnosti

Ako se traži hitni ili ubrzani postupak, SPEU će brzo doneti nalog o tome da li je takav postupak opravdan. Po pravilu, pritvor pre suđenja opravdava ubrzani postupak.

2.3.3.2 Pismena zapažanja

Nakon što se zahtev za prethodno odlučivanje podnese SPEU, stranke u nacionalnom postupku pozivaju se da podnesu pismena zapažanja. Ona se mogu podneti poštom pisarnici SPEU ili preko platforme SPEU za elektronsko podnošenje, e-Curia.

2.3.3.3 Usmena rasprava

U zavisnosti od potreba predmeta, može se održati usmena rasprava, čime se strankama daje mogućnost da argumente iznesu lično. Rasprava je javna.

2.3.3.4 Mišljenje opšteg pravobranioca

Nakon što budu podneta sva zapažanja, opšti pravobranilac kome je predmet dodeljen daje svoje mišljenje. Mišljenje opšteg pravobranioca potrebno je samo ako Sud smatra da predmet otvara novo pravno pitanje. Iako mišljenje opšteg pravobranioca ne obavezuje Sud, Sud ga vrlo često sledi.

2.3.3.5 Odluka SPEU i povratak pred sud koji je uputio pitanje

Ubrzo nakon mišljenja opšteg pravobranioca, Sud donosi odluku o prethodnom pitanju kao odgovor na pitanje ili pitanja nacionalnog suda. Sud tumači pravo EU i, kada je potrebno, izlaže pravni test koji treba primeniti, ali ne odlučuje o samom predmetu. Zato se, nakon presude Suda, predmet vraća nacionalnom sudu koji je uputio pitanje radi odlučivanja o meritumu.

2.3.3.6 Kada počinje postupak pred SPEU?

Kada nacionalni sud donese odluku o prekidu postupka, šalje zahtev za prethodno odlučivanje pisarnici SPEU na sledeću adresu: L-2925, Luxembourg, LUXEMBOURG.

Pisarnica SPEU zatim „obaveštava” zainteresovane strane o zahtevu i, šire posmatrano, objavljuje obaveštenje u Službenom listu EU.

2.3.3.7 Koliko postupak traje?

U pogledu vremena, podnošenje zahteva za prethodno odlučivanje zahteva prekid nacionalnog postupka dok SPEU ne donese presudu.

Prosečno trajanje postupka po prethodnom pitanju iznosi 18 meseci. Međutim, što je naročito važno za krivičnopravne praktičare, dostupni su ubrzani postupak (PPA) i hitni postupak (PPU), pri čemu se potonji često koristi kada je pojedinac lišen slobode. Hitni postupak detaljnije je objašnjen u nastavku.

2.3.3.8 Ko učestvuje u postupku pred SPEU?

Sve stranke u nacionalnom postupku učestvuju i u postupku pred SPEU, uključujući eventualne treće strane. Prema članu 23 Statuta SPEU, kada predmet stigne u pisarnicu, o njemu se obaveštavaju države članice, Evropska komisija i institucija EU koja je usvojila akt čije se tumačenje traži; kada su u pitanju direktive o procesnim pravima, to znači Savet i Evropski parlament. Ove druge strane imaju apsolutno pravo da daju zapažanja u predmetu, pismeno i usmeno. Pojedine države članice mogu intervenisati ako smatraju da bi odluka SPEU mogla imati posledice za njih. Komisija uvek interveniše.

2.3.3.9 Intervencije trećih strana u postupcima pred SPEU

Treba imati na umu da treća lica, kao što su nevladine organizacije, nemaju mogućnost da intervenišu pred SPEU u predmetu u kome nisu stranke na nacionalnom nivou. Ako treće strane žele da daju formalna zapažanja pred SPEU, moraju biti formalno uključene u nacionalni postupak pre nego što se pitanje uputi SPEU.

2.3.3.10 Koji su troškovi?

Postupci prethodnog odlučivanja su besplatni, a o raspodeli troškova odlučuje nacionalni sud.

2.3.3.11 Da li je dostupna pravna pomoć?

Za krivičnopravne praktičare važno je da SPEU može sam odobriti pravnu pomoć u meri u kojoj pomoć odobrena prema nacionalnim pravilima ne pokriva troškove nastale pred SPEU. Prema članu 115 Poslovnika, stranka u glavnom postupku koja ne može da snosi troškove postupka pred SPEU može podneti zahtev za pravnu pomoć, uz navođenje podataka i dostavljanje dokaza o svojoj finansijskoj situaciji, na osnovu kojih se može utvrditi da li ima pravo na pravnu pomoć. U ovom kontekstu ne postoji test „izgleda na uspeh”, jer u predmetima prethodnog odlučivanja nema „pobednika” ili „poraženog”. Ako već imate pravnu pomoć u nacionalnom postupku, priložite odgovarajuću odluku, jer će ona imati ubedljivu vrednost.

2.3.3.12 Kada stranka može podneti zapažanja?

Od dana kada pisarnica obavesti o predmetu počinje pismeni postupak. Stranke u predmetu, Komisija i institucija ili institucije EU koje su donele akt u *pitanju imaju dva meseca da podnesu pismena zapažanja*.

2.3.3.13 Kako se odvija komunikacija sa SPEU?

Sva komunikacija pre rasprave odvija se između vas i pisarnice Suda.

- SPEU se u velikoj meri oslanja na pismena izjašnjenja, jer ona mogu biti pažljivo prevedena i detaljno proučena. Pismeni postupak je zato važan: do trenutka kada predmet dođe do rasprave, sudije i opšti pravobranilac već će imati formirano mišljenje o verovatnom odgovoru u predmetu.
- Svakom predmetu pred SPEU dodeljuje se sudija izvestilac, koji sastavlja prethodni izveštaj i učestvuje u pripremi nacrtu odluke Suda. Kada se pismeni deo postupka zatvori, sudija izvestilac sastavlja preliminarne izveštaj, koji uključuje preporuke o tome kom sastavu Suda treba dodeliti predmet, da li treba izostaviti raspravu i da li treba izostaviti mišljenje opšteg pravobranioca. Opšti pravobranilac takođe daje stav o tim pitanjima, a Sud zatim na svom nedeljnom opštem sastanku svih 27 sudija odlučuje da li će postupiti prema predlogu. Sudija izvestilac može, nakon završetka pismenog postupka, zatražiti od stranaka uključenih u predmet da dostave dodatne informacije. Može im takođe poslati konkretna pitanja na koja treba odgovoriti na raspravi. To ponovo pokazuje u kojoj meri se predmeti razmatraju na osnovu pismenih zapažanja.

2.3.3.14 Koje veće će odlučivati u predmetu?

Sud zaseda u većima od tri ili pet sudija, a ponekad u Velikom veću od 15 sudija, dok u predmetima od izuzetnog značaja ili pri obavljanju posebnih institucionalnih dužnosti (kao što je odlučivanje o ostavci određenih zvaničnika EU) zaseda u punom sastavu od 27 sudija. Predmeti se dodeljuju većima od tri ili pet sudija ukoliko njihova težina i značaj ne opravdavaju odlučivanje Velikog veća.

2.3.3.15 Da li se uvek održava usmena rasprava?

Ne postoji automatsko pravo na raspravu. Sud može odlučiti da ne održi usmenu raspravu. U tom slučaju pismena izjašnjenja mogu biti jedina prilika da se utiče na ishod predmeta. Pismena izjašnjenja generalno imaju veći uticaj na Sud nego usmena izlaganja.

2.3.3.16 Šta se dešava nakon rasprave?

Nakon rasprave, usmeni postupak ostaje otvoren dok opšti pravobranilac ne da svoje mišljenje u predmetu. Mišljenje se sastoji od obrazloženih pisanih zaključaka, čiji se kratak sažetak čita u sudnici na dan objavljivanja. Mišljenje se uvek prevodi na jezik predmeta.

2.3.3.17 Mišljenja opštih pravobranilaca

- Opšti pravobranilac se ne dodeljuje svakom predmetu.
- Iznošenje argumenta zasnovanog na osnovnim pravima može dovesti do toga da se predmet dodeli opštem pravobraniocu.
- Mišljenje opšteg pravobranioca je neobavezujući savetodavni dokument kojim se Sudu preporučuje da predmet odluči na određeni način.
- Opšti pravobranilac je član Suda, kao i sudije, ali ne učestvuje u većanju. Uloga opšteg pravobranioca je da „pomaže Sudu”, potpuno nepristrasno i nezavisno.
- Mišljenje opšteg pravobranioca obično sadrži potpuniju ocenu prava i bavi se i vanprocesnom akademskom raspravom o pravu. Ono predstavlja priliku za izdvojeno mišljenje u sistemu koji trenutno ne dopušta izdvojene sudijske stavove.
- Ono takođe deluje kao mehanizam kontrole kvaliteta, obezbeđujući da veće koje odlučuje u predmetu uzme u obzir autoritativno, nezavisno viđenje pre donošenja odluke.

2.3.3.18 Šta se dešava nakon mišljenja opšteg pravobranioca?

- Nakon što opšti pravobranilac iznese svoje mišljenje, usmeni deo postupka se zatvara, a veće započinje većanje i donosi sopstvenu presudu.
- Presuda neće sadržati onoliko obrazloženja koliko mišljenje, delom zato što predstavlja kolektivnu presudu koja objedinjuje stavove svih sudija.

2.3.4 Treća faza postupka: povratak pred nacionalni sud

- Važno je naglasiti da odluka SPEU daje samo tumačenje relevantnih odredaba prava EU.
- Nakon toga nacionalni sud je i dalje dužan da primeni odluku na činjenice pred sobom i odluči o meritumu predmeta.
- U pojedinim predmetima, na primer kada je potrebna procena proporcionalnosti, to i dalje može ostaviti prostor za argumente stranaka u nacionalnom postupku.

2.3.4.1 Da li su odluke SPEU obavezujuće za nacionalne sudove?

- Prethodne odluke obavezuju nacionalni sud koji je uputio prethodno pitanje (predmet C-29/68, *Milchkontor*). Nacionalni sud zatim mora doneti odluku u nacionalnom postupku, uzimajući u obzir presudu Suda.
- Sva druga sudska tela u Uniji takođe moraju prihvatiti tumačenje SPEU. To je logično jer je Sud EU najviši autoritet sposoban da tumači pravo Unije, a države članice su, na osnovu načela lojalne saradnje iz člana 4 stav 3 UEU, dužne da primenjuju evropsko pravo u celini. Pored toga, postupak zasnovan na članu 267 UFEU ne bi ostvario svoj cilj, odnosno jedinstvenu primenu evropskog prava, kada nacionalni organi ne bi bili dužni da u svojim odlukama slede tumačenje Suda EU.
- U tom kontekstu relevantan je predmet C-453/00, *Kühne i Heitz*. U tom predmetu SPEU je utvrdio da su, pod određenim okolnostima, upravni organi dužni, na osnovu lojalne saradnje, da preispitaju odluku koja je postala konačna kada je prvobitna odluka dovedena u pitanje kasnijom presudom SPEU.
- Ova presuda takođe pokazuje da prethodne odluke imaju retroaktivno dejstvo pored obavezujućeg dejstva. To znači da se tumačenje odredbe koje je dao Sud EU primenjuje od datuma stupanja te odredbe na snagu.
- Pošto ovo dejstvo *ex tunc* može imati značajne finansijske posledice i, pored toga, može ugroziti pravnu sigurnost, SPEU je u prošlosti u nekoliko predmeta ograničio vremensko dejstvo svoje presude; videti, na primer, C-43/75, *Defrenne II*, C-24/86, *Blaizot* i C-262/88, *Barber*.
- Preporučuje se slanje konačnih nacionalnih presuda SPEU. Danas se one objavljuju na internet stranici SPEU i mogu se koristiti za istraživanja Suda.

3. Modul 3 - Izrada i podnošenje zahteva za prethodno odlučivanje

Ciljevi učenja

Do kraja ovog modula učesnici treba da budu u stanju:

- Da identifikuju formalne uslove za upućivanje prethodnog pitanja;
- Da sastave jasna i strukturisana prethodna pitanja;
- Da razumeju praktične korake za podnošenje zahteva SPEU;
- Da identifikuju ključne elemente koji se zahtevaju članom 94 Poslovnika.

3.1 Zahtev za prethodno odlučivanje

3.1.1 Praktični saveti:

- Zahtev za prethodno odlučivanje može biti u bilo kom obliku koji je dopušten nacionalnim pravom u vezi sa procesnim pitanjima.
- Zahtev treba sastaviti jednostavno, jasno i precizno.
- Zahtev ne bi trebalo da bude duži od 20 stranica.
- Dokument treba da bude otkucan na belom, neliniranom papiru formata A4. Stranice i stavove odluke treba numerisati uzastopno. Koristiti uobičajen font, kao što je Times New Roman, veličine 12 za osnovni tekst i 10 za fusnote, sa proredom 1,5 i horizontalnim i vertikalnim marginama od najmanje 2,5 cm.
- Zahtev za prethodno odlučivanje mora biti datiran i potpisan, a zatim poslat preporučenom poštom pisarnici Suda na adresu: L-2925, Luxembourg, LUXEMBOURG.
- Kada se traži PPU ili PPA, potpisani primerak zahteva najpre poslati elektronskom poštom na CJEU: Registry@curia.europa.eu a original preporučenom poštom na gore navedenu adresu. Zahtevu moraju biti priloženi svi relevantni dokumenti i moraju biti navedeni tačni kontakt podaci stranaka u glavnom postupku i njihovih zastupnika. Zahtev mora uključiti kopiju spisa predmeta.
- Zahtev može biti sastavljen na jeziku nacionalnog postupka. Prevodi ga prevodilačka služba Suda na francuski, radni jezik SPEU.

Kontrolna lista za upućivanje prethodnog pitanja

- ✓ Relevantno pravo EU je identifikovano;
- ✓ Činjenice su jasno sažete;
- ✓ Uključene su odredbe nacionalnog prava;
- ✓ Pitanja su jasno formulisana;
- ✓ Objašnjena je potreba za tumačenjem;
- ✓ Zahtev je sažet i strukturisan.

3.2 Kako treba sastaviti odluku o upućivanju prethodnog pitanja?

- Zahtev može biti u bilo kom obliku koji je dopušten nacionalnim pravom u vezi sa procesnim pitanjima. Pošto će biti preveden na sve službene jezike EU, od presudnog je značaja da bude sastavljen jednostavno, jasno i precizno. Preporuke ukazuju da je oko 20 stranica dovoljno.
- Stranice i stavovi moraju biti numerisani.

3.3 Koje formalnosti moraju biti ispunjene?

Zahtev mora biti datiran i potpisan, a zatim poslat preporučenom poštom pisarnici SPEU na adresu: L-2925, Luxembourg, LUXEMBOURG.

3.4 Sadržina zahteva za prethodno odlučivanje

SPEU je vezan pitanjem ili pitanjima koja je formulisao sud koji upućuje pitanje: ne može samoinicijativno odgovoriti na pitanje prava EU koje nije postavljeno. Kao advokat u glavnom postupku, možete pomoći da se SPEU dostavi zadovoljavajući zahtev tako što ćete predložiti šta odluka nacionalnog suda o upućivanju treba da sadrži. Česta je praksa da sudovi pozovu punomoćnike da usaglase sadržinu zahteva, koju sud zatim usvaja i šalje SPEU. Član 94 Poslovnika propisuje da zahtev za prethodno odlučivanje treba da sadrži sledeće:

- Sažetak predmeta spora i činjeničnih nalaza suda koji upućuje pitanje. To je važno kako bi SPEU mogao da razume kako se pitanje prava EU javlja u predmetu. Bez ove pozadine SPEU će teško moći da pruži koristan odgovor, a zahtev može biti odbačen.
- Sadržinu odredaba nacionalnog prava koje se primenjuju u predmetu. Kada je odgovarajuće, to treba da uključi upućivanje na sudsku praksu koja objašnjava kako se te odredbe tumače.
- Razloge koji su naveli nacionalni sud da postavi pitanje o tumačenju odredaba prava EU i odnos između tih odredaba i primenljivog nacionalnog zakonodavstva. U suštini, treba objasniti kako se upućeno pitanje javlja u predmetu.

Pored elemenata iz člana 94 Poslovnika, zahtev treba da uključi:

- Sama pitanja, koja treba direktno da pitaju o tumačenju odredaba prava EU. Moguće je postaviti posledična pitanja, na primer: ako je odgovor na prethodno pitanje X, da li onda...
- Ako je odgovarajuće, poseban zahtev za primenu hitnog postupka (PPU). Praktični savet sudije nacionalnog suda: razmotrite dodavanje supsidijarnog pitanja u zahtev za prethodno odlučivanje, kako bi SPEU na njega odgovorio u slučaju da negativno odgovori na prvo pitanje.
- Struktura zahteva: sadržina zahteva propisana je članom 94 Poslovnika SPEU i sažeta u Aneksu uz Preporuke. Treba imati u vidu da, u odsustvu bilo koje od potrebnih informacija, SPEU može odbiti nadležnost ili odbaciti zahtev kao nedopušten.

Zahtev mora sadržati sledećih sedam celina:

1. Sud koji upućuje pitanje. Navesti sud koji upućuje pitanje i potpune kontakt podatke.
2. Stranke u glavnom postupku i njihovi zastupnici. Navesti imena stranaka u glavnom postupku i svih lica koja ih zastupaju pred tim sudom. Uključiti tačnu poštansku adresu tih lica, njihov telefon ili faks i adresu elektronske pošte.
3. Predmet spora u glavnom postupku i relevantne činjenice. Kratko opisati predmet spora u glavnom postupku i relevantne činjenične nalaze koje je utvrdio nadležni nacionalni sud.
4. Relevantne pravne odredbe. Uključiti precizna upućivanja na nacionalne odredbe koje se primenjuju na činjenice spora u glavnom postupku, uključujući relevantnu sudsku praksu. Upućivanja moraju sadržati tačan naziv i citate relevantnih odredaba, kao i podatke o njihovom objavljivanju. U ovom odeljku treba takođe identifikovati odredbe prava EU čije se tumačenje traži.
5. Razlozi za upućivanje. Navesti razloge zbog kojih se zahtev podnosi i precizirati odnos između odredaba prava EU i nacionalnog zakonodavstva primenljivog na glavni postupak.
6. Pitanja upućena radi prethodnog odlučivanja. Pitanja upućena SPEU moraju biti samostalno razumljiva. Takođe treba navesti stav o odgovoru koji bi trebalo dati na pitanje ili pitanja.
7. Moguća potreba za posebnim postupanjem. Navesti da li lica na koja se predmet odnosi moraju ostati anonimna ili da li zahtev treba rešavati hitno.

4. Modul 4 - Hitni postupci i privremene mere

Ciljevi učenja

Do kraja ovog modula učesnici treba da budu u stanju:

- Da razumeju privremene mere pred SPEU i Opštim sudom;
- Da razlikuju postupke PPU i PPA;
- Da identifikuju situacije u kojima se mogu primeniti hitni postupci;
- Da razumeju nedavne reforme u vezi sa prethodnim pitanjima pred Opštim sudom.

4.1 Privremene mere pred Opštim sudom i SPEU

Članovi 278 i 279 UFEU: tužbe podnete Sudu nemaju suspenzivno dejstvo. Međutim, Sud može, ako smatra da okolnosti to zahtevaju, naložiti obustavu primene osporenog akta ili usvojiti druge neophodne mere.

- Prema članovima 278 i 279 UFEU, mogu se usvojiti **dve glavne kategorije mera**:
 1. konkretna privremena mera, odnosno obustava primene ili izvršenja osporenog akta;
 2. druge mere koje nisu dodatno precizirane, ali koje Sud smatra neophodnim, na primer u vezi sa postupcima koje treba slediti, uključujući pitanje da li vladi treba dati mogućnost da se izjasni ili odgovori na zahteve za preventivne mere pre nego što se one izdaju.
- Privremene mere mogu se tražiti u direktnim tužbama.
- **Privremena pravna zaštita pred nacionalnim sudovima**: države članice moraju predvideti mogućnost neposredne i privremene sudske zaštite kada je to neophodno da bi pravna zaštita bila delotvorna.
- Presuda SPEU u predmetu Factortame, C-213/89, ECLI:EU:C:1990:257, zasniva se na načelu lojalne saradnje iz člana 4 stav 3 UEU i na načelu delotvornosti.
- Presuda SPEU u predmetu C-432/05, Unibet, ECLI:EU:C:2007:163, pomerila je osnov ka načelu delotvorne sudske zaštite. Ovo načelo zahteva da u pravnom poretku države članice mora biti moguće odrediti privremenu meru dok nadležni sud ne odluči da li su nacionalne odredbe u skladu sa pravom Unije, kada je odobravanje takve privremene mere neophodno radi obezbeđivanja punog dejstva presude koja će biti doneta o postojanju prava iz prava Unije u glavnom postupku.

4.2 Hitni postupci: PPU i PPA

4.2.1 Ključne karakteristike postupka PPU

- Nacionalni sud koji upućuje pitanje može zatražiti hitni postupak (PPU).
- SPEU određuje veće sastavljeno od pet sudija koje se rotaciono bavi predmetima PPU.
- Postupak PPU se tipično prihvata kada je lice lišeno slobode do ishoda postupka.
- Ako se zahtev za PPU prihvati, o upućivanju se obaveštava samo relevantna država članica, a ne sve države članice, kao i institucija EU koja je usvojila predmetno zakonodavstvo.
- Odluka da se o zahtevu odlučuje u hitnom postupku određuje kraće rokove za podnošenje zapažanja i može precizirati pitanja koja treba obraditi u zapažanjima i maksimalnu dužinu podnesaka, čime se štedi vreme za prevod.
- Odluka se šalje i drugim zainteresovanim stranama, odnosno državama članicama, koje se obavestavaju o verovatnom datumu rasprave kako bi tom prilikom mogle dati zapažanja, ali ne pismeno, radi uštede vremena za prevod.
- Veće mora „saslušati” opšteg pravobranioca. Trenutna praksa je da opšti pravobranilac izda „stav”, koji se objavljuje i dostavlja strankama istovremeno sa presudom.

4.2.1.1 Šta je hitni postupak?

Prosečno vreme za razmatranje prethodnog pitanja iznosi oko 18 meseci. To može biti dugo čekanje za lice koje je lišeno slobode. Zbog toga SPEU od 2008. godine primenjuje hitni postupak za prethodne odluke, nazvan PPU, odnosno procédure préjudicielle d'urgence. Za krivičnopravne praktičare, kao i u čestoj praksi, hitni postupak prethodnog odlučivanja posebno je relevantan. U ovom postupku SPEU obično odlučuje u roku od nekoliko meseci od podnošenja zahteva nacionalnog suda. Predmeti PPU uređeni su članovima 107–114 Poslovnika i prate pojednostavljen postupak. Broj stranaka ovlašćenih da podnesu pismena zapažanja može se ograničiti, kao i dužina pisanih podnesaka i rokovi za njihovo podnošenje, a pismeni postupak se uglavnom vodi elektronski. U izuzetno hitnim predmetima pismeni postupak može se u potpunosti izostaviti, iako je to retko.

4.2.1.2 Ko može tražiti hitni postupak?

U načelu, PPU traži sud koji upućuje pitanje, koji mora izložiti činjenične i pravne okolnosti koje utvrđuju hitnost i opravdavaju primenu ovog „izuzetnog” postupka.

4.2.1.3 Kada se hitni postupak može iskoristiti?

- Hitni postupak primenjuje se samo u oblasti prostora slobode, bezbednosti i pravde (AFSJ), odnosno prava EU koje se odnosi na azil i imigraciju i pravosudnu saradnju u građanskim i krivičnim stvarima, i samo u hitnim pitanjima u kojima je potrebno da SPEU odluči veoma brzo.
- Ne postoji iscrpan skup kriterijuma za njegovu primenu.

Postoje **tri scenarija** u kojima se primenjuje PPU:

1. Prvi scenario je kada je lice u pritvoru, zadržavanju ili je na drugi način lišeno slobode, a odgovor na upućeno pitanje odlučujući je za procenu pravne situacije tog lica.

2. Druga situacija odnosi se na rizik od ozbiljne, potencijalno nepopravljive štete po odnos roditelja i deteta ili drugog psihološkog oštećenja. To se može dogoditi, na primer, u postupcima koji se odnose na roditeljsko pravo, starateljstvo nad decom ili zahteve za povratak deteta kojem je uskraćen kontakt sa jednim od roditelja.
3. U područje primene PPU uzima se, kao kriterijum, i postojanje stvarnog rizika da će određena osnovna prava lica na koja se predmet odnosi, kao što je zaštita od nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, biti povređena.

Hitni postupak zasniva se na članu 23a Statuta, a detaljna pravila predviđena su članovima 107–114 Poslovnika.

4.2.1.4 Kakav je praktični uticaj hitnog postupka?

- U praksi, postupak PPU može teći veoma brzo od trenutka kada se pitanje prava EU pokrene. Ovaj postupak najčešće se koristi u predmetima koji se odnose na roditeljsko pravo ili starateljstvo nad malom decom, kao i u predmetima u kojima je lice lišeno slobode.
- Sud pravde određuje posebna veća od pet sudija za postupanje u ovim predmetima. Svi rokovi se znatno skraćuju. Pristup pismenom postupku je ograničen, pri čemu većina strana-ka učestvuje samo na raspravi.

4.2.2 Ključne karakteristike ubrzanog postupka (PPA)

- Područje primene PPA je šire od PPU, koji je ograničen na oblast prostora slobode, bezbednosti i pravde. PPA se koristi za predmete koji nisu obuhvaćeni PPU, ali zahtevaju ubrzano postupanje.
- Dostupan je i pred Sudom pravde i pred Opštim sudom.
- Koraci redovnog postupka prethodnog odlučivanja ostaju, ali SPEU donosi presudu u roku kraćem od jedne godine. Predmet dobija apsolutni prioritet, a pismene faze se znatno skraćuju.
- Razlozi za PPA mogu biti: opasnost po javno zdravlje, finansijski sistem EU, hitna pitanja osnovnih prava kao što su proterivanje stranaca, načelo non-refoulement ili porodični život, ustavno pitanje prava EU, videti presudu SPEU u spojenim predmetima C-758/24 (Alace) i C-759/24 (Canpelli), kao i lišenje slobode.
- Razlozi koji nisu dovoljni za PPA: veliki broj predmeta u toku pred nacionalnim sudom i ekonomski razlozi.

PPU	PPA
Samo predmeti iz oblasti prostora slobode, bezbednosti i pravde	Šire područje primene
Izuzetna hitnost	Ubrzano postupanje
Često predmeti pritvora ili dece	Druga hitna pitanja prava EU
Veoma kratki rokovi	Skraćeni rokovi
Trajanje od nekoliko meseci	Brže od redovnog postupka

4.3 Izмене надлежности за претходна питања у корист Општег суда

- Dana 1. septembra 2024. godine stupila je na snagu značajna izmena Statuta Suda pravde Evropske unije („Statut“). Ovom izmenom okončava se dosadašnja isključiva nadležnost Suda pravde Evropske unije u postupcima prethodnog odlučivanja. Od 1. oktobra 2024. godine nadležnost se prenosi sa Suda pravde na Opšti sud Evropske unije u šest posebnih oblasti.
- Pored toga, izmena uvodi procesne promene u postupcima prethodnog odlučivanja koje povećavaju transparentnost i proširuje postojeći mehanizam za isključenje žalbi protiv odluka Opšteg suda.
- Izmjena Statuta poverava nadležnost Opštem sudu u šest posebnih oblasti koje predstavljaju približno 20% svih postupaka prethodnog odlučivanja i u kojima već postoji obimna sudska praksa Suda pravde.
- Sud pravde zadržava nadležnost za predmete koji se odnose i na druge oblasti ili koji u svakom slučaju pokreću samostalna pitanja od fundamentalnog značaja. Konkretno, nadležnost se prenosi sa Suda pravde na Opšti sud u predmetima koji se isključivo odnose na pitanja prava EU u jednoj od sledećih oblasti:
 - zajednički sistem poreza na dodatu vrednost;
 - akcize;
 - Carinski zakonik;
 - tarifno svrstavanje robe prema Kombinovanoj nomenklaturi;
 - naknada i pomoć putnicima u slučaju uskraćenog ukrcavanja ili kašnjenja ili otkazivanja transportnih usluga;
 - sistem trgovanja emisijama gasova sa efektom staklene bašte.
- Izmjena je deo šire reforme jurisdikcionog okvira EU radi unapređenja sudske efikasnosti i u tom pogledu koristi prethodnu pravosudnu reformu kojom je povećan broj sudija Opšteg suda.
- Izmjena se sastoji od tri stuba: (i) prenos nadležnosti sa Suda pravde na Opšti sud za određene postupke prethodnog odlučivanja; (ii) procesne promene u postupcima prethodnog odlučivanja; i (iii) proširenje postojećeg mehanizma za isključenje žalbi pred Sudom pravde. Pošto su dve glavne funkcije SPEU donošenje prethodnih odluka i odlučivanje o žalbama po pravnim pitanjima protiv presuda i rešenja, ova izmena predstavlja značajnu promenu.

4.3.1 Prethodne odluke

- Prethodne odluke su odluke donete nakon postupka prethodnog odlučivanja koji je pokrenuo nacionalni sud države članice EU. Ovaj postupak mogu pokrenuti niži sudovi, a moraju ga pokrenuti sudovi poslednje instance kada se pojave nejasnoće u vezi sa tumačenjem ili valjanošću prava EU. Postupak je zato kamen temeljac pravosudnog sistema EU, jer obezbeđuje doslednu primenu prava EU.

4.3.2 Prenos nadležnosti sa Suda pravde na Opšti sud

- Mogućnost poveravanja nadležnosti Opštem sudu za postupke prethodnog odlučivanja u određenim vrstama predmeta postoji **više od dve decenije**. Sada se koristi kao odgovor na povećan broj postupaka prethodnog odlučivanja u toku i prosečno vreme potrebno za njihovo rešavanje. Da bi Sud pravde mogao da nastavi da štiti jedinstvo i doslednost prava EU i donosi visokokvalitetne presude, prenos nadležnosti na Opšti sud u posebnim oblastima ocenjen je kao neophodan.
- Izmena Statuta poverava nadležnost Opštem sudu u **šest posebnih oblasti** koje predstavljaju približno 20% svih postupaka prethodnog odlučivanja i u kojima već postoji obimna sudska praksa SPEU. Sud pravde zadržava nadležnost za predmete koji se odnose i na druge oblasti ili koji u svakom slučaju pokreću samostalna pitanja od fundamentalnog značaja.
- Sud pravde najpre odlučuje o raspodeli predmeta između Suda pravde i Opšteg suda. Nacionalni sudovi zato mogu i dalje upućivati svoja prethodna pitanja Sudu pravde. Opšti sud može preispitati odluku Suda pravde o raspodeli i može odbiti da preuzme nadležnost u predmetima koji zahtevaju načelnu odluku koja može uticati na jedinstvo ili doslednost prava EU.
- Radi obezbeđivanja pravne sigurnosti i transparentnosti u pogledu raspodele predmeta, buduće presude Suda pravde i Opšteg suda moraju sadržati razloge zbog kojih je konkretni sud nadležan da razmatra i odluči o prethodnom pitanju.
- Da bi se obezbedile jednake garancije u svim postupcima prethodnog odlučivanja, izmena podrazumeva obavezu usklađivanja procesnih pravila Opšteg suda sa pravilima Suda pravde. U tom smislu, sudije Opšteg suda moraju **izabrati** između sebe sudije koje će obavljati dužnosti opšteg pravobranioca na obnovljiv period od tri godine.

4.3.3 Procesne promene u postupcima prethodnog odlučivanja

Pored prenosa nadležnosti sa Suda pravde na Opšti sud u posebnim oblastima, izmena Statuta uvodi i određene procesne promene koje se primenjuju na sve postupke prethodnog odlučivanja.

- Prvo, svi zahtevi za prethodno odlučivanje sada se moraju **dostavljati** Evropskom parlamentu, Savetu Evropske unije i Evropskoj centralnoj banci, koji zatim mogu odlučiti da li žele da iskoriste svoje pravo na podnošenje pismenih izjava ili zapažanja.
- Drugo, javno objavljivanje takvih izjava ili zapažanja svih uključenih stranaka, u razumnom roku nakon okončanja predmeta, sada će biti pravilo, za razliku od dosadašnje prakse pojedinačnog objavljivanja na zahtev. U tom pogledu, stranka može prigovoriti samo objavljivanju sopstvene izjave ili zapažanja.

4.3.4 Žalbe po pravnim pitanjima protiv presuda i rešenja Opšteg suda

- Odlučivanje o žalbama po pravnim pitanjima protiv presuda i rešenja Opšteg suda još je jedna centralna funkcija Suda pravde.
- Član 256 Ugovora o funkcionisanju Evropske unije omogućava da se obim ove funkcije utvrdi Statutom. Izmena sada proširuje postojeći **mehanizam** iz Statuta za odlučivanje o tome da li je žalbi dopušteno da se nastavi. U predmetima obuhvaćenim tim mehanizmom, žalbe su dopuštene samo ako Sud pravde odluči da predmet pokreće pitanje značajno za jedinstvo, doslednost ili razvoj prava EU.

- Prema statistici SPEU, veliki broj žalbi podnosi se protiv odluka Opšteg suda. Da bi se održala efikasnost žalbenog postupka i omogućilo Sudu pravde da se usredsredi na žalbe koje pokreću važna pravna pitanja, mehanizam za odlučivanje o dopuštenosti žalbe proširen je na dva načina.
- Prvo, nezavisna žalbena veća u organima, službama ili agencijama EU dodata su na listu relevantnih žalbenih veća čije odluke u načelu spadaju u nadležnost Opšteg suda kao suda prve i poslednje instance. Lista sada obuhvata sledeća žalbena veća:
 - Kancelarija Evropske unije za intelektualnu svojinu;
 - Kancelarija Zajednice za biljne sorte;
 - Evropska agencija za hemikalije;
 - Agencija Evropske unije za bezbednost vazduhoplovstva;
 - Agencija Evropske unije za saradnju energetske regulatora;
 - Jedinostveni odbor za restrukturiranje;
 - Evropski nadzorni organ za bankarstvo;
 - Evropski nadzorni organ za hartije od vrednosti i tržišta kapitala;
 - Evropski nadzorni organ za osiguranje i strukovno penzijsko osiguranje;
 - Agencija Evropske unije za železnice.
- Drugo, dodata je nova kategorija isključenja za pojedine predmete Opšteg suda koji se odnose na odluke o ugovorima koji sadrže arbitražnu klauzulu.
- U načelu, Opšti sud sada ima nadležnost prve i poslednje instance za sporove koji se odnose na izvršenje ugovora sa arbitražnom klauzulom između institucije, tela ili agencije EU i privatne strane, kada ti sporovi ne pokreću pitanja značajna za jedinstvo, doslednost ili razvoj prava EU.

4.3.5 Uticaj izmene

Iako izmena predstavlja značajnu promenu dve glavne funkcije SPEU, ostaje da se vidi u kojoj meri će omogućiti Sudu pravde da efikasnije upravlja svojim radom, naročito dugoročno.

- Takođe je neizvesno koje druge, eventualno nepredviđene, posledice izmena može doneti. Na primer, vreme će pokazati da li će prethodna pravosudna reforma kojom je povećan broj sudija Opšteg suda skratiti prosečno vreme rešavanja postupaka prethodnog odlučivanja, posebno zato što bi prag za nacionalne sudove da upućuju prethodna pitanja Opštem sudu mogao biti niži.

Ključna preporuka

Postupak prethodnog odlučivanja jedan je od centralnih mehanizama za obezbeđivanje jedinstvene primene i delotvorne sudske zaštite prava EU. Nacionalni sudovi imaju ključnu ulogu u ovom sudskom dijalogu sa SPEU.

Aneks dokumenti

Statut Suda

https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2024-08/statut_cour_en.pdf

Poslovník Suda

<https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2024-08/rdp-cour-en.pdf>

Dopunska pravila Suda

<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:032:0037:0045:EN:PDF>

Preporuke nacionalnim sudovima u vezi sa pokretanjem postupka prethodnog odlučivanja (C/2024/6008)

https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202406008

Uslovi korišćenja e-Curia

https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2024-09/2024-09-05_conditions-utilisation-ecuria_en_2024-09-25_10-50-7_866.pdf

Zaštita podataka o ličnosti u postupcima pred Sudom

https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2015-11/tra-doc-en-div-c-0000-2015-201508723-05_00.pdf

Objavljivanje pismenih izjava i zapažanja podnetih u predmetima prethodnog odlučivanja

<https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2025-04/observations-ecrites-en.pdf>

Uredba (EU, Euratom) 2024/2019 Evropskog parlamenta i Saveta od 11. aprila 2024. godine o izmeni Protokola br. 3 o Statutu Suda pravde Evropske unije

<https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/2019/oj>

Godišnji izveštaj SPEU za 2025. godinu

<https://curia.europa.eu/site/upload/docs/application/pdf/2026-03/qd-01-25-007-en-n.pdf>

- M. Broberg i N. Fenger, Preliminary References to the European Court of Justice (3.izdanje, Oxford 2021.)
- M. Costa i S. Peers, 'The Preliminary Ruling Procedure', Steiner and Woods EU Law, 15. izdanje (Oxford, 2023.; online izdanje, Oxford Law Pro, 1. avgust 2023.),
- C. Lacchi, Preliminary References to the Court of Justice of the European Union and Effective Judicial Protection (Larcier, 2020.)
- K.J. de Graaf, H.J. van Harten, A. Prechal, R.J.G.M. Widdershoven, Judicial Coherence in the European Union, Europa Law Publishing (2016.)
- S. Prechal i A. Pahladsingh, Urgency and Human Rights in EU Law: Procedures Before the Court of Justice of the EU (2020.)

